

Дмитро Павлів

Скарб із с. Руда та деякі аспекти культової практики у гальштатський період на заході України

Однією із найзагадковіших категорій археологічних пам'яток є стародавні скарби. При їх вивченні важливими є питання не лише хронології, індустрії чи належності до певних культур, але й інтерпретації.

На заході України знайдено досить багато давніх скарбів, більшість яких належать до пізньої бронзи та раннього заліза. І хоча минає майже 200 років з часу перших згадок про такі знахідки в літературі, проблема власне інтерпретації скарбів гальштатського періоду залишається найменш вивченою. Причина зрозуміла, адже зазвичай при випадковому виявленні, як правило, не археологами, умови залягання скарбу та інші важливі деталі *in situ* не документуються, речі часто ламаються, потрапляють до фахівців із “других рук”, комплекс розпорошується і втрачає цінність, як наукове джерело.

Але спробуємо звернути увагу на кілька давніше знайдених скарбів, які порівняно краще збережені, як комплекси речей, та про які маємо повнішу і достовірнішу інформацію щодо їх виявлення.

На теренах чудового куточка Галичини – Рогатинського Опілля, в околиці села Руда, що лежить між порослими буковим лісом пагорбами в долині р. Гнилої Липи за 6 км на північ від м. Рогатина, наприкінці XIX ст. було знайдено цікавий скарб давніх бронзових речей (рис.1).

Хоча перша і, мабуть, найповніша інформація про цю знахідку була опублікована Т. Земецьким ще у 1887 р. [Ziemiński, 1887, s.56-57, tab.IX], і про скарб побіжно згадується у літературі досить часто [Demetrykiewicz, 1898, s.121; Janusz, 1918, s.195; Sulimirski, 1938, s.264, гус.9; Żurowski, 1949, s.171,221,233, tab.VII: 1,2,5, XXXI: 2; Пастернак, 1961, с.283; Свешніков, 1961, с.56, рис.1:1-5;

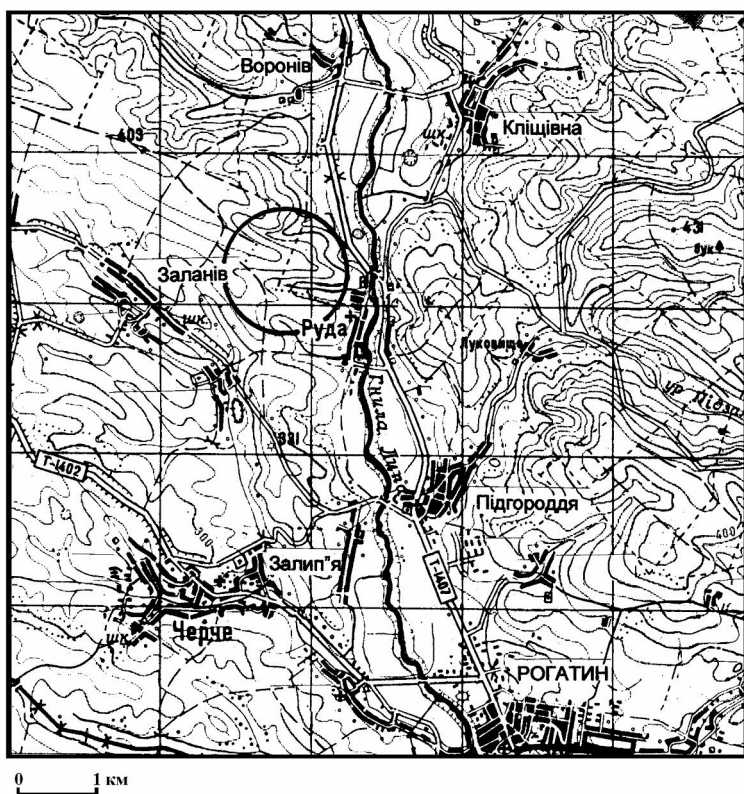

Рис. 1. Ймовірна територія де було знайдено скарб із с. Руда
Fig. 1. Possible location of the hoard from Ruda

Gedl, 2004, s.23-27], він не привернув детальної уваги дослідників, які займалися більше типологією окремих речей скарбу та його хронологією, не інтерпретуючи, проте, знахідку в цілому. Власне це питання та особливий характер скарбу спонукали розглянути його детальніше [Павлів, 1995, с.68-69].

Історія виявлення скарбу та певні деталі, зафіксовані під час його відкриття, є такими. Скарб знайдено незадовго перед 1884 р. (за К. Журовським – у 1886 р.) в околиці с. Руда (тепер Рогатинський р-н Івано-Франківської обл.). На жаль, точне місце невідоме, знаємо лише, що це було поле, розташоване на вершині досить високого пагорба на мальовничій галявині серед лісів. Ще кілька років перед виявленням скарбу на місці поля був ліс, який викорчували. Під час оранки плуг зачепив конструкцію у вигляді скриньки, складену із щільно припасованих невеликих вапнякових брил. Всередині конструкції стояла бронзова чаша. В ній знаходилося сім сокирок-кельтів, рівномірно повкладаних лезами донизу, немов промені, що розходяться від центру чаші до її стінок. Середина посудини була заповнена попелом із кількома дрібними

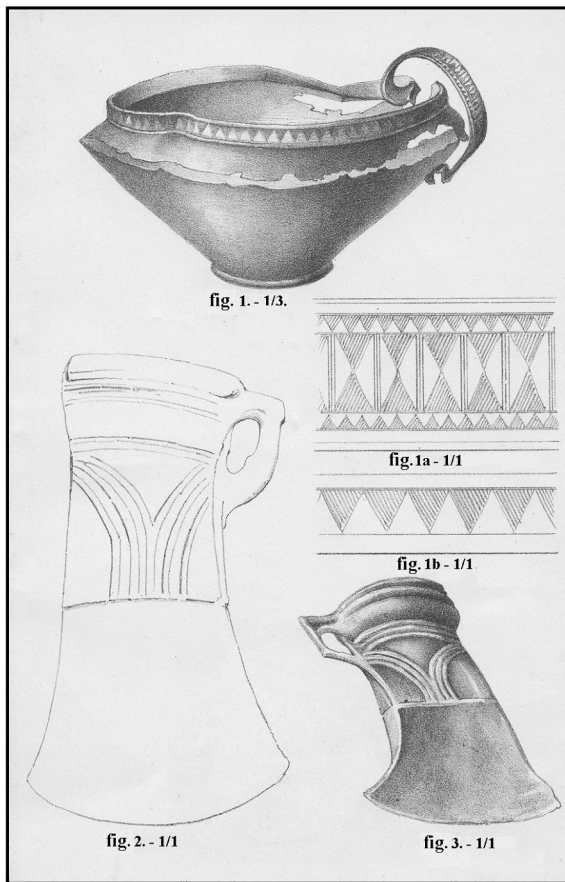

Рис. 2. Чаша та одна із сокир скарбу із Руди (за Т.Земецьким)
 Fig. 2. Bowl and one of axes from the hoard from Ruda (by T. Zemets'ki)

уламками кремованих кісточок. Знахідки потрапили до власника с. Руда п.Подвінського, згодом через посередництво священника каноніка о. Дзеровича з Рогатина скарб було передано графу В. Дідушицькому до музею ім. Дідушицьких у Львові. Т.Земецький, за сприяння вже згаданих о. Дзеровича та Подвінського, оглянув місце, де було виорано скарб. Оскільки поле було засіяне озиминою, дослідник, застосовуючи щупи, за два дні “кількаразово ціле поле пару моргове з допомогою двох людей перейшов і нічого не знайшов” [Ziemięcki, 1887, s.56-57]. У 1940 р. археологічні збірки львівських музеїв, в тому числі і скарб з Руди, було зведено до новоствореного Львівського історичного музею. У 1944 р. всі предмети скарбу, разом із багатьма іншими археологічними колекціями, німецькою окупаційною владою було описано, запаковано і відправлено колією до Німеччини, про що свідчить інвентарний список вивезених речей, який зберігається у бібліотеці відділу археології Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України. Під Краковом ешелон потрапив під бомбардування, частину львівської археологічної колекції було знищено або розкрадено, частина потрапила до Краківського археологічного музею. Довший час нічого не було відомо про долю скарбу з Руди, лише нещодавно у фондах Краківського археологічного музею врешті вдалося знайти та ідентифікувати одного із семи кельтів та чашу [Gedl, 2004, s.23-27].

Уламками кремованих кісточок. Знахідки потрапили до власника с. Руда п.Подвінського, згодом через посередництво священника каноніка о. Дзеровича з Рогатина скарб було передано графу В. Дідушицькому до музею ім. Дідушицьких у Львові. Т.Земецький, за сприяння вже згаданих о. Дзеровича та Подвінського, оглянув місце, де було виорано скарб. Оскільки поле було засіяне озиминою, дослідник, застосовуючи щупи, за два дні “кількаразово ціле поле пару моргове з допомогою двох людей перейшов і нічого не знайшов” [Ziemięcki, 1887, s.56-57]. У 1940 р. археологічні збірки львівських музеїв, в тому числі і скарб з Руди, було зведено до новоствореного Львівського історичного музею. У 1944 р. всі предмети скарбу, разом із багатьма іншими археологічними колекціями, німецькою окупаційною владою було описано, запаковано і відправлено колією до Німеччини, про що свідчить інвентарний список вивезених речей, який зберігається у бібліотеці відділу археології Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України. Під Краковом ешелон потрапив під бомбардування, частину львівської археологічної

Отже, до складу скарбу входило вісім предметів: бронзова чаша та сім бронзових сокир-кельтів. Чаша (рис.2, fig.1-1b; рис.3; рис.4) досить детально описана у поданій літературі,

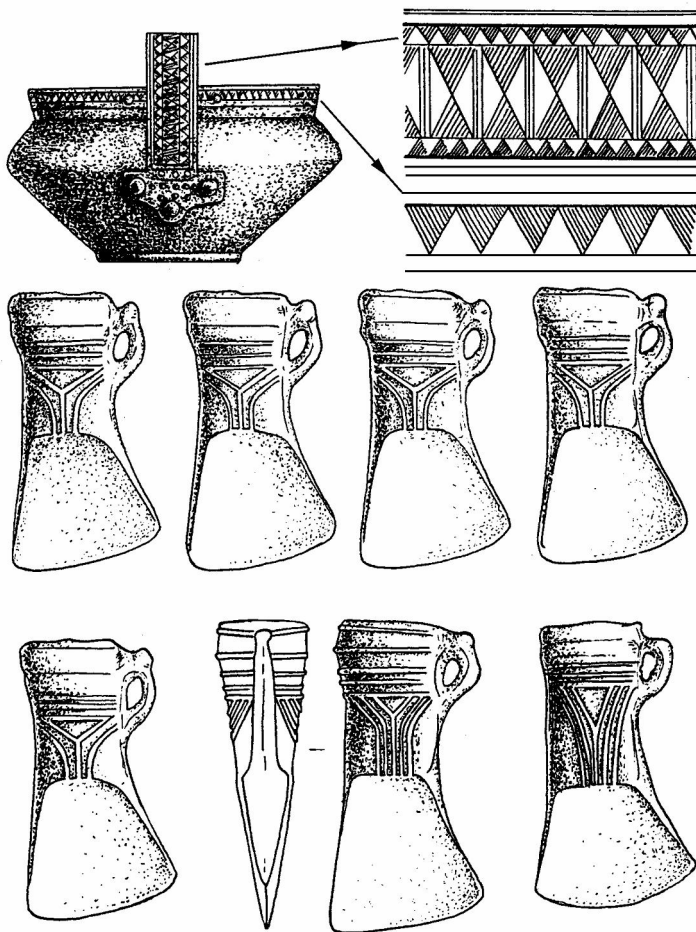

Рис.3. Чаша та кельти скарбу з Руди
(за Т.Сулімірським)

Fig. 3. Bowl and celts from the hoard from Ruda (by T. Sulimirski)

німи і дугоподібними пружками (рис.2, fig.2,3; рис.3). Всі кельти належать до одного типу (К-22 за Є.Чернихом) і зустрічаються у складі скарбів бронз періоду НаВ Дністро-Дунайського регіону, а центр їх ареалу охоплює Північні Карпати та Трансільванію [Сवेशніков, 1961, с.56, рис.1:1-5; Novotna, 1970, taf.XIV; Черных, 1976, с.76, таб.V:5].

Стародавні скарби вже віддавна поділялись дослідниками на “світські” та “вотивні” [Kostrzewski, 1925, s.362-363]. У європейській науковій літературі існують чотири основні види археологічних скарбів: “економічні”, як відгук технічного та соціального розвитку суспільства (утворені внаслідок збагачення племен, родів або окремих людей, діяльності купців, виробників-ливарників), “політичні”, як відгук неспокійних часів (заховані з причин воєнних конфліктів, міграцій), “соціальні” (показове знищення майна і позбавлення маєтку для здобуття громадської шани) та “культові” [Blažer, 2001, s.27-28]. На нашу думку, може існувати ще одна причина ховання скарбів, яку варто внести до цього списку – загроза природних катаклізмів (наприклад, повені чи пожежі).

зазначимо лише, що вона є характерним зразком чаш (або інакше – кубків) типу Штілфрід – Гостоміце, які датуються кінцем бронзової – початком ранньозалізної доби, а точніше – періодом НаВ³ для наддунайського регіону (VIII ст. до н.е.). Такі кубки були широко розповсюджені в Європі, перш за все на території Чехії та Німеччини, а також Угорщини, Австрії, Польщі, північно-східної Франції та центральної Італії. Чаша з Руди, можливо, визначає східну межу поширення посудин такого типу [Gedl, 2004, s.25-26].

Сокирки-кельти відлиті, очевидно, у трьох подібних формах, оскільки п'ять кельтів зовсім ідентичні між собою, а інші два ледь відрізняються формою леза та орнаментом. Довжина кельтів від 9,5 до 10,5 см. Вони мають одне вушко, втулку еліпсоподібної форми, чотирикутне у розрізі тіло. Лезо округле, скошене до вушка. Сокирки декоровані поздовж-

Випадковість виявлення, відсутність точної документації більшості скарбів ускладнює зарахування їх до того чи іншого виду. Особливо це стосується інтерпретації культових скарбів. Скарб із Руди є одним із небагатьох виявлених на наших землях скарбів гальштатського періоду із достатньою для його інтерпретації інформацією.

Отже, підкреслимо ознаки цього скарбу : знаходження на високому пагорбі, конструкція з каменів, чаша, в яку покладено сім сокир, сліди спалення. З території Галичини та сусідніх регіонів відомо ряд скарбів гальштатського періоду із подібними спільними рисами. Найближчі аналогії до скарбу з Руди знаходимо у Верхній Наддністрянщині та на Буковині.

Ще в 30-х роках ХХ ст. за 15 км на північний схід від с. Руда, в околиці с. Неділиська на Львівщині було знайдено бронзового казана, у якому лежали бронзові та кілька залізних предметів, серед яких орнаментована чаша-кубок та сім бронзових кельтів. Скарб датують кінцем VIII ст. до н.е. і відносять до культури Гава-Голігради або висоцької [Sulimirski, 1938, s.255,258].

У 1987 р. у с. Волоки Глибоцького р-ну Чернівецької обл. випадково знайдено скарб – бронзовий казанок та сім сокир-кельтів, які були вкладені до нього. Поруч виявлено шматки глиняної обмазки (рештки конструкції ?). Скарб датовано кінцем періоду НаВ³ (приблизно друга пол. VIII ст. до н.е.) і зараховано до культури Гава-Голігради. Неподалік місця, де було виявлено скарб, розташоване поселення цієї ж культури [Войнаровский, Смирнова, 1993, с.183-185].

На теренах Польщі, зокрема на півдні та південному заході, виявлено кількадесят скарбів, де фігурують “скриньки” із кам’яних плит, попіл, сокири, або ж (місцева відмінність ?) браслети, шийні гривни, перстені у кількості семи. Так, наприклад, із семи кельтів склалися скарби, датовані НаА¹-НаА² з Бортник і Рацібура, із семи браслетів у посудині, знайдених на пагорбі, складався скарб із Свіняр [Blažej, 2001, s.328,333,335]. Так само із семи прикрас у формі кола (трьох шийних гривен та чотирьох браслетів) складався скарб із Гошкува [Blažej, 2001, s.372]. Скарби, що містили по сім сокир або браслетів і датовані НаВ²-НаВ³ відомі з Гданська, Гошанова, Шльонська, Гіле [Blažej, 2001, s.344,355,370,371].

Є ряд скарбів, до складу яких, окрім інших речей, входять сім браслетів, шийних гривен або сокир. Типовим таким є захований на горі скарб із Жидува, де у глиняній посудині, обставленій каменями, накриваючи інші предмети, лежало сім браслетів. Так само оточений великими каменями, знаходився скарб із Високої, датований НаА¹-НаА². Тут у більшій посудині лежали три менші начиня, серп, намистина та сім браслетів [Blažej, 1999, s.217,220, tab. 205,213,214]. Також у кам’яній обставі знайдено скарб із Сілково, який містив сім шийних гривен [Blažej, 2001, s.350]. Цікавим є скарб, виявлений під час археологічних досліджень оборонного селища лужицької культури в Стробіні (південна Польща). Там, у підніжжі валу, у ямі, накритій великим плескатим каменем, знайдено сім бронзових шийних гривен, покладених одна на одну, поміж них – сім бронзових браслетів, два серпи та кілька дрібних прикрас. Цей скарб, який датується НаВ²-НаВ³, було закладено ще перед спорудженням валу. Дослідники вважають цей скарб вотивним [Kaszewski, 1987, s.79-99]. Скарб доби бронзи, який мав у своєму складі сім кельтів, відомий з Тамашфальви в Угорщині [Hampel, 1887, taf.CXXXVI:11-17].

Як не дивно, але серед великої кількості скарбів бронзових речей з українського Закарпаття поки-що не бачимо відповідників комплексу з Руди. Дослідники стверджують відсутність на цих теренах скарбів епохи бронзи, які б мали ритуальне значення [Kobal', 1997, s.121]. Привертають увагу ті знахідки, де фігурує число “сім”. Це скарб гальштатського періоду, видобутий поблизу с. Колчино Мукачівського р-ну на горі Тупча (Шелестівське

городище культури Гава-Голігради), де серед 10 предметів було сім браслетів [Балагурі, 1972, с.56,63,64, таб.ХІ,ХІІ]. Скарб із с. Чорний Потік містив сім бронзових мечів, які стояли сторча у ямі [Попович, 2002, с.74].

Цікавими є два скарби доби бронзи з більш віддаленого регіону – Наддніпрянщини. Поблизу с. Берислава на Херсонщині на правому березі Дніпра натраплено на сліди великої кам'яної конструкції – чотирикутної будови. Посередині будови під завалом каменів виявилися дві трикутні плити, під якими знаходився скарб бронзових речей – сім провушних сокир, сім серпів та кілька зливків бронзи [Добровольський, 1948, с.152]. Відомий також скарб із Щеткова на Кіровоградщині, що складався із семи сокир та 11 серпів [Пастернак, 1961, с.253-254].

Таким чином, є підстави виділити ряд скарбів (скарби типу Руда) із такими спільними рисами: заховані вони були на високих місцях (пагорб, гора), речі інколи оточені кам'яною конструкцією (“скринькою”), спостерігаються сліди спалення, до складу скарбу можуть входити бронзова або керамічна посуда із сокирами або браслетами (у рідкісних випадках – із серпами), кількість яких обов'язково становить число “сім”. Помічено закономірність, коли в скарбах інших видів серед різноманітних предметів знаходилося власне сім сокир або браслетів.

Як можна інтерпретувати скарби цього типу? Розіб'ємо скарб із Руди на умовні складові частини : а) місце заховання; б) спосіб заховання; в) предмети скарбу (чаша, сокири); г) кількість сокир (число “сім”).

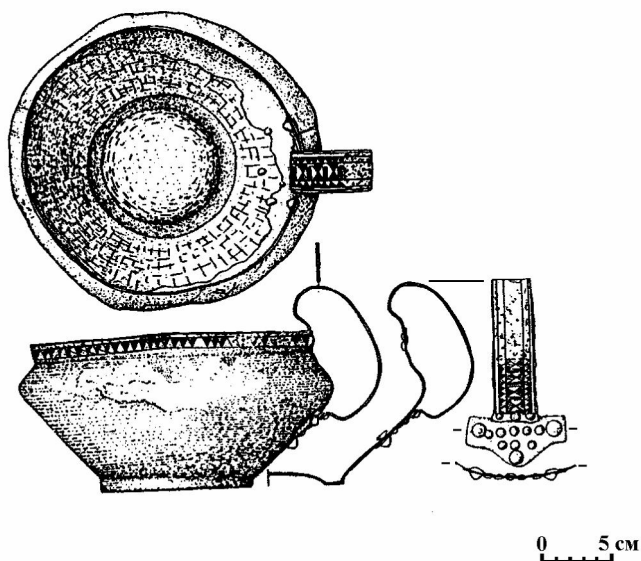

Рис.4. Чаша із скарбу з Руди (за М.Гедлем)
Fig. 4. Bowl from the hoard from Ruda (by M. Gedl)

Кожна з цих складових вже сама по собі мала значення магічне, була символом давніх вірувань, а скомпоновані разом, вони утворювали окремий вид культового об'єкту. Спробуємо розглянути кожен з цих складових окремо.

Скарб із Руди було знайдено на вершині пагорба. Відоме велике значення гір, пагорбів, скель у стародавніх віруваннях і релігіях. Пагорб фігурує як основа світостворення. У давньо-єгипетських космогонічних мітах власне на пагорбі, який з'являється із первозданного океану – хаосу, народжуються боги [Рубинштейн, 1987, с.422]. Основна мітологічна функція гори – модель всесвіту. За мітологічними традиціями багатьох давніх народів на її

вершині живуть боги, а під горою, або у її нижній частині – злі духи, що належать до царства смерті. Відповідно, вхід до потустороннього світу знаходився поблизу вершини, або ж у самій горі. В індоєвропейських мітах вершини були місцем, де перебували боги – громовержці, основною зброєю яких була сокира. Реальні географічні об'єкти часто не лише обожнювались і співставлялись із певним божеством або духом-покровителем, але й дублювали “світову гору” в її функції моделювання всесвіту. Культ гір поєднувався із культом каменів, із побудовою вівтарів, святилищ. Оскільки гора була медіатором між світом людей і світом богів і духів, то на горах і пагорбах робили релігійні зібрання, приносили жертви [Воропай, 1966, с.21-27;

Топоров, 1987б, с.311-315]. Підтвердження цього знаходимо і в давній літературі, наприклад записи в Біблії про події VIII ст. до н.е.: “Вони ставили собі кам’яні стовпи і ашери на кожному високому горбі...і кадили там на всіх узвишшях...” [Святе Письмо, Старий Завіт, II Книга Царів, 17:10,11]. “...навкруги їхніх жертвників, по всіх високих горбах, по всіх верхів’ях гір, під кожним дубом рясним, скрізь, де вони палили запашині кадила всім своїм бовванам” [Святе Письмо, Старий Завіт, Єзекиїла, 6:13]. У Геродота читаємо: “Вони (перси) мають звичай підійматися на найбільш високі гори і там приносити жертви...” [Геродот, I,131]. Знаючи, що ті пагорби і гори, які в давнину мали культове призначення ще й до тепер носять назви “Біла гора”, “Чорна гора”, “Красна гірка”, “Гроловиця”, “Лиса гора”, “Чортова гора”, “Бабина гора”, можемо пошкодувати, що не знаємо на котрому пагорбі навколо с. Руда було знайдено скарб і як той пагорб чи урочище називалось.

Згідно опису, скарб із Руди знаходився не просто в землі, а в спеціальній конструкції із каменів, що нагадувала скриньку. Скарби у кам’яних “скриньках” трапляються досить рідко, відомі найбільше в Карпатському регіоні і, можливо, є особливістю підгірської та гірської зони [Потушняк, 1958, с.31]. Наявність всередині таких конструкцій поряд із предметами скарбу вугілля та попелу інколи дають підстави дослідникам інтерпретувати їх, як кремаційні поховання. Таке ж припущення щодо скарбу з Руди висловив ще Т. Земецький [Ziemiecki, 1887, s.56]. На нашу думку, такі кам’яні конструкції, які, до того ж, споруджувались на вершинах пагорбів, могли служити своєрідними вівтарями, необхідними для здійснення ритуалу під час закладання особливого, вотивного скарбу. На користь такої версії свідчить набір предметів скарбу з Руди – чаша і сокири, та їх розташування.

Чаша (казан) в давніх та й сучасних світових релігіях належить до ряду сакральних речей із ритуальними функціями. В мітах історичних народів давнини чаша і казан відігравали важливу роль. У Геродота в описі Скитії знаходимо кілька згадок про сакральне значення чаші й казана. У легенді про походження скитів серед священних золотих дарів, що впали з неба згадується чаша і сокира, яким скитські царі поклонялись і приносили жертви. Священні речі – лук, чашу та пояс Геракл передав жінці-змії для випробування своїх синів. У місцевості Еksamпай – важливому релігійному центрі Скитії – стояв гігантський священний казан [Геродот, IV,5,10,81; Бессонова, 1983, с.67-68]. Казан – улюблена тема кельтської мітології. Магічні казани годують голодних, зціляють поранених і воскрешають мертвих. У кельтів існували звичай ритуального заховання казана, закопуючи його, кидаючи в озеро чи болото, що означало пожертвування богам, як підтвердження певної обітниці [Кельтская мифология, с.407-409,537]. Давній культ чаші-казана перекликається із пізнішою символікою Святого Грааля – таємничої посудини із чарівними якостями, чаші, яка, згідно легенд, була потиром першої літургії Ісуса Христа і в яку було зібрано його кров [Аверинцев, 1987, с.317-318]. У курганах індо-іранців доби бронзи Надчорномор’я (катакомбна, зрубна культури) чаша разом із топірцем фігурує як обов’язковий елемент поховань жерців і вождів [Отрощенко, Пустовалов, 1991, с.81; Отрощенко, 1990, с.13]. Бронзові чаші (того ж типу, що й чаша з Руди) супроводжували багаті поховання воїнів-князів культури полів урнових поховань в Гостоміце (Чехія) [Kytlicowa, 1988, s.349]. Врешті згадаймо, що до складу всесвітньовідомого золотого Михалківського скарбу, який дослідники зараховують до культових, також входили три чудові чаші [Przybyslawski, 1898, s.7-10; Nadaczek, 1904, s.13, tab.I:1,2; Бандрівський, 1992, с.53].

Сокира у давніх релігіях теж мала велике ритуальне значення. Ще з часів енеоліту, а особливо за доби бронзи, зросла роль сокири, як символу сили і влади вождів і жерців. Сокири вживались під час церемоній і ритуалів, про що свідчать зображення божеств на стелах доби

енеоліту, де сокири входять до складних смислових композицій. Це атрибути богів грозових явищ природи, богів війни. Сокири також пов'язані із функцією вогню [Щепинський, 1973, с.21-27; Даниленко, 1974, с.83; Мерперт, 1975, с.163-172]. Культ сокири був поширений в Передній Азії та Європі в основному в релігіях індоєвропейців: хеттів, критян, скитів, слов'ян, германців. Знову ж згадаємо священні дари скитів, серед яких фігурувала сокира (сагаріс). Бойові сокиро-молоти, старанно зроблені, інколи орнаментовані магічними знаками, часто трапляються у підкурганних похованнях воїнів, вождів і жерців у культурах ямній, шнурової кераміки, катакомбній [Шарафутдінова, 1980, с.60-70]. За доби бронзи сокира стає дуже важливою складовою скарбів і часто є мовби центральним символом, навколо якого групуються інші предмети. Завдяки своєму сакральному значенні, сокиру клали в дар померлому або офірували божеству [Bradley, 1990, p.56-57,94]. Цікава знахідка трапилася 1870 р. у Галичі, коли під час реконструкції церкви св.Миколая Чудотворця під підлогою було знайдено, за різними джерелами, від шести до восьми (не виключено, що сім !) бронзових сокир-кельтів [Петрушевич, 1882, с.35]. Можливо, це випадковість, а, можливо, і приклад застосування побутової магії. Скарб міг бути знайдений під час будови церкви в XIII ст. Вірячи у сакральні функції сокир, будівничі потрактували цей випадок, як добре знамення і залишили скарб під підлогою церкви, як закладну жертву, оберіг. Відголоски прадавніх вірувань у магічну силу сокири, як атрибуту богів-громовержців, ще у XIX ст. існували у гуцулів, відображаючись у практиці архаїчного обряду заклинання бурі і граду [Кайндль, 2000, с.124; Szuchiewicz, 1908, s.297].

Як пригадуємо з опису скарбу з Руди, сокири були повкладані в чашу лезами до центру. В плані це мало б виглядати як коло із сімома променями, що можна трактувати як відомий в археологічному та етнографічному матеріалі символ сонця у фазі сходу чи заходу, або ж як “громовий знак” – символ індоєвропейського бога-громовержця [Рыбаков, 1981, с.296,307]. Не суперечить цій здогадці ще один елемент скарбу з Руди – попіл усередині чаші, у який були покладжені сокири. Поняття вогню (адже попіл є наслідком дії вогню) тісно пов'язане із божествами сонця та грому. Так, кельтському богу грому Таранісу, якого інколи зображали із колесом – “громовим знаком”, приносили в жертву людей, яких спалювали в плетених із гілок корзинах – казанах [Монгайт, 1974, с.285,297].

І останній умовний елемент скарбу – кількість сокир-кельтів – число “сім”. Від найдавніших часів історії людства це число відоме, як священне і магічне, яке характеризувало загальну ідею всесвіту, константу в описі вісі всесвіту – світового дерева. Сімка була дуже вживаним сакральним числом у давніх мітах, пантеони багатьох давніх релігій складались із семи головних божеств, ймовірно, що число “сім” лежить в основі астрономічних знань, що підтверджується археологічними матеріалами. Окрім того, число “сім” – це кількість кольорів спектра, тонів у музиці, основних запахів стереохімічної теорії, константа, яка визначає об'єм пам'яті людини.

Із величезної кількості матеріалу по давній мітології спробуємо при побіжному огляді віднайти хоча б вибірково те, що стосується числа “сім” і може придатися до пояснення стародавніх культів і обрядів.

Найдавніші письмові джерела, де згадується число “сім” – це клинописні таблички із шумеро-акадськими та бабiлонськими мітами. Наприклад, у міті про ходіння богині Інанні у підземне царство згадується сім головних храмів семи міст Дворіччя, сім таємних сил, сім магічних одінь, сім засувів і сім брам у семи мурах навколо підземного світу. В епосі про Гільгамеша згадується сім мудреців, сім магічних променів героя Хубаби, сім віщих хлібин, сім

вітрів бога Нінурту та інш. [На ріках Вавілонських, с.77-78,98,148]. У заклінальних текстах згадується також про сім злих і сім добрих демонів. У Бабілоні побутував майже культ сімки – “кіссату”, що означало цілісність, повність. Відомий храм семи богів – семи світил, що мав сім поверхів – зіккурат Етаманенкі.

Знаходимо число “сім” у давньоєгипетських мітах, пов’язаних із богом Осірісом. Сім богів вмирає і сім відроджується разом із Осірісом. У “Лейденському папірусі”, який був знайдений у гробниці жерця, описується ритуал посвячення на честь бога Осіріса, під час якого жерці входили до підземного храму, минаючи сім дверей, сім скорпіонів допомогли Ізіді знайти тіло Осіріса. Єгипетські амулети, які мали приносити щастя, склалися із семи разків намиста із семи різних каменів по сім на кожній нитці.

В індоєвропейській мітології число “сім” є в основі світобудови. Вертикальна структура з трьох частин (небо-земля-підземний світ) у поєднанні з чотирма частинами горизонтальної структури (сторони світу) утворюють сакральне число “сім”, що є формулою ідеї цілісності, викінченості як макрокосму, так і мікркосму.

Чи не найчастіше число “сім” зустрічається у давньоіндійській мітології. Тут верхній і нижній світи мають по сім рівнів. Найвищий рівень – Брахмалока (світ Брахми) – це “верхній рай” або “сьоме небо”. Один із небесних богів – сонячне божество Сур’я – має семеро коней, які везуть його колісницю. У нього семеро синів. Бог вітрів Вайю – батько семи первісних складів і семи музичних тонів, від яких походять всі інші комбінації звуків у гармонії природи. Бріхаспаті, ведичне божество, народжене від неба і землі, бог молитви і жертвоприношення, захищає добро і справедливість, має сім уст і сім променів. Володіє громом і блискавкою, в його руках золотий топірець і залізна сокира. Він ватажок семи ріші – семи божеств-мудреців, культурних героїв Ангїрасів, які пов’язані з Індрую, богом-громовержцем. Згідно міту, Ангїраси здійснили перше жертвоприношення богам. Між небом і землею плінуть сім потоків Антарікші. Нижній світ – патала – складається із семи підземних областей, де живуть божества, які ворогують із небом, наприклад сім демонів данавів [Топоров, 1987а, с.187].

У давньоіранській мітології теж зустрічаємо число “сім”. Наприклад, сім божеств, сім добрих духів Амеша-Спента (безсмертних святих), витоки культу яких походять із дуже давніх індоєвропейських – індоіранських релігійних систем, де вже існували пантеони семи богів. Земля поділялась на сім кліматичних поясів. Або ж сім магічних палаців царя Каві Усана, який йому збудували демони, семиколонний підземний палац Франграсїана та чарівну фортецю демонів Кангху, що мала сім стін, зроблених із різних металів, шкла та глини. Цікаво, що згідно розповіді Геродота, сім різнобарвних мурів оточували давню столицю Мідії – місто Агбатани [Геродот, I, 98]. Образ семи мурів, брам, вікон, стовпів чарівної будови є відомим мотивом у фольклорі багатьох народів, але в Ірані був особливо поширеним [Лелеков, 1987а, с.67; 1987б, с.619].

У мітології багатьох кавказьких народів, так само, як і в шумерській та індоіранській, небесний та підземний вертикальні світи складаються із семи частин. Горизонтальні світи розмежовані сімома гірськими хребтами або морями. Згідно грузинського міту, на сьомому небі живе творець світу верховний бог Гмерті, повелитель грому і небесного спопеляючого вогню. В абхазів був бог родючості Айтар, який мав сім облич і сім божественних сил. В аланів та осетинів існувало семибожжя нижчих божеств – Авд дзуари (сім святих богів), яким приносили пожертви для доброго врожаю, збільшення худоби, порятунку від хвороб. У нартському епосі згадується чудовисько Емінеж, яке живе за сімома морями у фортеці за сімома мурами [Очиаури, Сургуладзе, 1987, с.603-606].

У давньогрецьких мітах число “сім” зустрічається у цікавому для нас сюжеті про людину-бика Мінотавра, який жив у підземному лабіринті. Раз у дев'ять років жителі Атен прислали царю Кріту Міносу данину – семеро хлопців і семеро дівчат, яких кидали до підземелля, де їх Мінотавр пожирив [Грейвс, 1992, с.257].

Надзвичайно часто число сім фігурує у Святому Письмі, особливо у Старому Завіті. Вже у Бутті пишеться: *“Бог закінчив сьомого дня своє діло, що його творив був, і спочив сьомого дня і благословив Бог сьомий день і освятив його”* [Святе Письмо, Старий Завіт, Буття, 2:2,3]. В історії про царя Моабу Балака та віщуна Білеама (приблизно XIV-XIII ст. до н.е.) довідуємось про “вогняні” жертвоприношення на священних “голих” верхівках гір: *“Споруди...тут сім жертвників і споготов мені тут семеро бичків та семеро баранів”* [Святе Письмо, Старий Завіт, Числа, 23]. Під час облоги Єрихону ізраїльським військом на чолі з Ісусом Навином (приблизно XII ст. до н.е.) Бог наказав Ісусові: *“...сім священників нехай несуть перед кивотом сім сурем з баранячого рогу, а дня сьомого обійдете сім разів навкруги міста...”* [Святе Письмо, Старий Завіт, Ісус Навин, 6:2,4]. Сім років будував цар Соломон храм у Єрусалимі.

Пантеон скитів, згідно Геродота, складався із семи богів, що, очевидно, відображає давню індоіранську традицію [Геродот, IV : 59].

Згідно легенд, стародавній Рим було побудовано на семи пагорбах, на вершинах яких раніше було сім святилищ-жертвників, де сім жерців справляли культу семи перших общин міста. Римом правили сім легендарних царів [Grant, 1978, s.159].

Так само сім основних богів нараховував слов'янський “поганський” пантеон за часів князя Володимира. Ідол балто-слов'янського бога війни Руевіта мав сім ликів і сім мечів біля пояса [Иванов,Топоров, 1988а, с.452-453; 1988б, с.389]. Число “сім” присутнє у предметах деяких давньослов'янських культів, наприклад, на підвісках із зображеннями голови бика і семи жіночих фігурок навколо, які пов'язані з обрядом “туриць”, або ж знаки семи сонць на вискових семипроменевих кільцях-оберегах та амулетах [Рыбаков, 1987, с.433,537,521-528,543, рис.118].

У давніх українських народних віруваннях число “сім” зустрічається більше в області демонології. На Покутті та Західному Поділлі вважали, що *“коли в кого є семеро дівчат, а хлопець не переложить, то одна з них відьма, опирі мають право ходити по смерти сім літ, ловити відьму треба на очкур, в якому ходить ся сім літ і сім разів посвячується що року з паскою”* [Гнатюк, 1912, с.XII,XIV,XVI].

Щодо археології, то вибіркові, навіть випадкові екскурси у різні часи і культури дають яскраві приклади застосування числа і ритму “сім”. На верхньопалеолітичних пам'ятках Європи та Азії знайдено предмети, де присутнє число “сім”. Всесвітньовідомий браслет із Мізіна, окрім меандрового орнаменту, прикрашений двома симетрично розташованими групами зигзагів із семи ліній. Схематична жіноча фігурка із бивня мамонта з Дольніх Вестоніц (Чехія) орнаментована трьома групами паралельних насічок по сім у кожній групі. Голови жіночих фігурок з Віллендорфа та Костьонок прикрашають зачіски із семи спіральних завитків. Різьблені кістяні пластини та циліндри, в орнаментиці яких домінує семизначний ритм (найдавніші місячні календарі ?), виявлені на сибірських стоянках Мальта та Буреть, також на Західному Кавказі. В похованні хлопчика на тій же стоянці Мальта знайдено намисто із семи підвісок, орнаментованих семивитковими кільцями, сім рядів намиста виявлено на грудях поховання в Сунгирі. Число “сім” часто зустрічається в палеолітичному печерному живописі, зокрема в печері Ляско, де відомі кілька груп із семи биків і коней, по сім стріл і списів у тілах тварин [Бибииков, 1981, с.23; Столяр, 1985, с.131, ил.99; Фролов, 1986, с.223-228]. Чітко

окреслюється культова, обрядова сфера вживання предметів із ритмом “сім” – “магічні” браслети, фігурки жінок – “праматерів”, поховання, печери-святилища, де кількість “сім” стосується зображень лише биків і коней – священних у майбутніх епохах тварин.

Це ж явище сакральності числа “сім” спостерігаємо в культурах доби енеоліту – бронзи. Цікавим прикладом є підкурганна гробниця майкопської культури в Нальчику, збудована з кам’яних плит і перекрита сімома антропоморфними стелами. Сім плит із огорожі гробниці вкриті геометричним орнаментом. У взаєморозташуванні орнаментованих плит зафіксовано повторення числа “сім” в орнаментах. Дослідники інтерпретують цю унікальну пам’ятку, як гробницю – місячний календар [Дворянинов, 1980, с.44-45]. У передгірському Криму під курганом Кемі-Оба виявлено поховання доби енеоліту у кам’яній скрині, навколо якої збудовано кромлех із кам’яних плит, повкладаних пластом у сім ярусів (Збенович, 1974, с.54). Під одним із енеолітичних курганів Нижньої Наддністрянщини поряд із похованням одночасно було споруджено святилище : сім ям із вертикально вкопаними дубовими стовпами. У рові, який оточував насип кургану, знайдено сім черепів тура [Яровой, 1987, с.171-172]. Під час досліджень жител-святилищ трипільської культури (Березівське поселення на Південному Бузі) виявлено посудини-зерновики із наліпними зображеннями “орант” у кількості семи, вівтарі на ніжках, на круглій поверхні яких нанесено сім заглиблених кілець. У такому святилищі здійснювались магічні обряди, пов’язані із родючою силою зерна (обряд акротінія), що мало на меті зберегти і збільшити стада та родючість полів. Як вважають дослідники, обряд випікання ритуального хліба у трипільських святилищах аграрного культу виконували семеро жінок, що підтверджується знахідками модельок таких святилищ [Цыбесков, 1976, с.172-174; Цвек, 1977, с.77-81, рис.12:1,2; Мовша, 1971, с.204].

У великому храмовому комплексі кінця II тис. до н.е. Мецамор на Закавказзі основну споруду оточували сім менших святилищ [Ханзадян, 1987, с.17].

Число “сім” фігурує у поховальних обрядах давніх індоіранців. На могильнику Сінташта в підкурганних похованнях виявлено жертвоприношення із семи коней [Иванов, Топоров, 1987, с.532]. На курганному могильнику інгульської катакомбної культури Заможне 2 в Приазов’ї серед інших поховань досліджено особливу групу із семи захоронень людей високого соціального рангу з модельованими черепами (вожді-жреці). Окрім таких інсигній влади як топірці та культові чаші, поруч одного із поховань зафіксовано сагайдачний набір із семи стріл, що, на думку дослідників, може мати магічний зміст [Отрощенко, Пустовалов, 1991, с.77,80-82].

Цікаві знахідки, де фігурує число “сім” трапились відомому археологу В.Хвойці під час розкопок стародавніх курганів, очевидно, доби бронзи у Наддніпрянщині : *“Усіх могил розкопано п’ять. У першій...знайдено... на рівні з землею семеро подібних до гладішки горшків, коло кожного з котрих була або крем’яна сокирка, або келеп. Сокирки по черзі з горщиками були покладені на землі рівним кругом”* [Нові знахідки д. В.В.Хвойки, с.223]. Досліджуючи Пастирське і Мотронинське городища VI-V ст. до н.е., В.Хвойка виявив жертвовники у вигляді стовпів із обпаленої глини, верхня частина яких покрита рельєфними концентричними колами у кількості семи. Жертвовники були сильно обпалені, навколо велика кількість попелу, зугленого зерна, уламки посуду, перепалені кістки, в тому числі і людські [Яковенко, 1966, с.182; Покровская, 1962, с.73-81, рис. 9]. Концентричні кола на жертвовниках дослідники трактують, як солярні знаки, символи сонячного божества. Так само трактуються і прокреслені на денці черпака з поселення Жаботин знаки у вигляді семи променів, що розходяться від ямки з хрестом у центрі дна до вінець [Покровская, 1962, с.80, рис.7]. Очевидний зв’язок таких

жертвників із аграрною магією, а число “сім” свідчить про уранічні уявлення, про сім небесних кіл [Рыбаков, 1981, с.332]. На знаменитому Більському городищі на Слобожанщині відкрито святилище VI-V ст. до н.е., у якому знаходилося сім жертвників, подібних до знайдених на Мотронинському та Пастирському городищах [Шрамко, 1976, с.202]. Орнамент Пастирського і Мотронинського жертвників повністю повторюється на бронзовому скитському наверші VI ст. до н.е. з Наддеснянщини. Навершя закінчується випуклим круглим диском, орнаментованим сімома концентричними жолобками. Такі навершя належать до ритуальних скитських предметів, пов’язаних з колом космічних ідей, сонячного культу та ідеєю родючості [Ильинская, 1962, с.82-84, рис.2].

Отже бачимо, що число “сім” від найдавніших часів історії людства було пов’язане із духовною сферою культури, що нам засвідчує мітологія багатьох давніх народів, етнографічні та археологічні матеріали. Число “сім” найчастіше пов’язане із небесними, в першу чергу сонячними або громовими божествами, інколи – з підземним світом і божествами хтонічними. У різноманітних варіантах це число вживалося як необхідний елемент магічних обрядів, перш за все, обряду жертвоприношення, наприклад: кількість жертвників і пожертв, які приносились, кількість культових предметів та магічних знаків на них, кількість заклинань і т.д. Відомо, що у давніх народів рахунок мав магічне значення, інколи число замінювалося певним виразом. Наприклад, у південному Середземномор’ї (Магіріб) число “сім” замінювалось виразом “бог посилає нам достаток” [Фрэзер, 1985, с.340].

Простежується очевидний зв’язок числа “сім” із образом бика чи тура. Бачимо це у палеолітичному печерному живописі, енеолітичних підкурғанних похованнях Надчорномор’я, слов’янських оберегах. Давньогрецька легенда про Мінотавра могла бути відголоском спогадів про обряди людських жертвоприношень (сім хлопців і сім дівчат) бикоподібному сонячному божеству, культ якого існував на Криті у II тис. до н.е. З цим культом були пов’язані і священні предмети – сокири [История Древней Греции, с.52].

Детальніший аналіз скарбу із с.Руда дає підстави зробити такі висновки.

1. Скарб із Руди є одним із небагатьох скарбів гальштатського періоду, де добре відомі умови та спосіб його залягання, склад і вигляд речей.

2. Скарб із Руди знаходить аналогії в основному на території Північного Прикарпаття, датується періодом HaV³ (VIII ст. до н.е.) і може належати до культурного кола Гава-Голігради;

3. Аналіз речей скарбу та їх залягання, археологічні, етнографічні та мітологічні паралелі стверджують, що кожна окрема складова скарбу мала сакральний, магічний зміст. Ці складові смислово поєднані між собою і разом утворюють виразний культовий комплекс.

4. Без сумніву, скарб із Руди можна інтерпретувати як вотивний і виділити його у особливий підвид – “скарб-жертвоприношення”, “скарб-жертвник”. Закладання такого скарбу було частиною, можливо і основною, культового дійства і передбачало перебіг спеціальних спланованих дій: вибір відповідного місця (вершина пагорба), побудова жертвника (скринька з кам’яних плит), запалення вогню, вкладання чаші із рештками спаленої жертви та сімома сокирами всередині, розміщеними у вигляді громового знаку, захоронення скарбу, його “консервація”.

Такі обряди могли здійснюватись для вшанування сонячного божества (аналогічного авестійському Мітрі) або, що більш ймовірно, бога – громовержця, який був важливою постаттю релігій давніх індоєвропейців. Громовержець завжди перебував зверху – на “сьомому небі”, на вершинах гір, скель, дерев. Його обов’язковим атрибутом була сокира (молот) і небесний вогонь. Такими богами були хатські Тару і Тархунт, хеттський Пірва,

давньоіндійський Парджань'я, етрусський Тін, кельтський Тараніс (якому, до слова, пожертви спалювали у плетених із гілок казанах), германський Донар-Тор, балтський Перкунас, слов'янський Перун. Спорідненість власних назв, образу, функцій вказує на поширене існування культу цього божества власне за доби бронзи у давніх індоєвропейських народів [Иванов,Топоров, 1987, с.529-530].

На заході України, на Гуцульщині, де відомі пам'ятки культури Гава-Голігради, ще у ХХ ст. збереглися відголоски культу громового божества – “громові дні”, в які заборонялося працювати, щоб вберегтися від блискавки, примівки і замовляння до “короля громів”, “наймогутнішого і найстрашнішого між численними старими поганськими богами природи, якими гуцул іще сьогодні поклоняється...” [Цбінден, 1993, с.242].

“...Поклоняю си тобі і всій твоїй силі,

Громам і громовенникам, тучам і тученятам,

Твоїм громовим кулям і пушкам,

Твоїм стрілам і всім твоїм святцям...” [Франко, 1898, с.6].

Особливо цікаві паралелі простежуються між скарбом-жертвоприношенням з Руди VIII ст. до н.е. і старовинним обрядом заклинання грози градівниками на Гуцульщині [Szuchiewicz, 1908, s.297], оскільки елементи скарбу і елементи обряду певним чином збігаються. Так, градівником може бути людина, яка володіє особливими якостями і знаннями (в минулому – жрець бога грому?). Під час здійснення самого заклинання-відвертання бурі, граду і дощу, градівник мусить перебувати на пагорбі на чистому місці, повинен спалити жмут соломи, яка зберігається від Різдва і стати ногами на попелище, тримаючи у лівій руці миску зі стравами Святої Вечері, а у правій – сокиру лезом догори. У цьому унікальному обряді можемо бачити реконструкцію форми і змісту прадавніх жертвоприношень громовому божеству, якого поважали, але більше боялись аніж любили, і якому можна було не лише “піднести” чашу із пожертвою, але й пригрозити магічними заклинаннями. Чудове підтвердження існування подібного звичаю 2,5 тисяч років тому в Карпатах знаходимо у розповіді Геродота про гетів (північних тракійців): “Ці самі тракійці, коли блищать блискавки і гримить грім, стріляють із луків у небо і загрожують цьому богові...” [Геродот, IV, 94].

Насамкінець звернімо увагу на терени, де було виявлено скарб. Точне місце знахідки не відоме, але аналізуючи опис Т. Земецького та топографічні особливості місцевості, можна припустити, що найімовірніше це могли бути кілька високих пагорбів, розташованих в межах 2 – 1,5 км на захід від села Руда (рис.1). У найближчій околиці Руди пам'яток культури Гава-Голігради, до яких можна було б “прив'язати” скарб, поки-що не виявлено. Неподалік, поблизу сіл Луковище (Голодівка) та Підгороддя, розташовані два городища, які, за результатами невеликих розкопок, віднесені до часів раннього середньовіччя. Але відомо, що багато ранньосередньовічних городищ Прикарпаття споруджено на городищах ранішого, гальштатського періоду власне голіградської культури [Раппопорт, 1965, с.92-103]. Топографія і планіграфія городища Луковище повністю відповідає характеру городищ ранньозалізного часу [Томенчук, 1988, с.342; 1995, с.70-74], так що не виключено, що ширші дослідження принесуть і нові матеріали. Кераміку ранньозалізного часу виявлено в урочищі “Високий ліс” за 5 км на північний захід від с. Руда та на городищі в Підгородді-Залип'ї (разом із ранньосередньовічним матеріалом). І врешті, навколо Руди на верхівках пагорбів в лісах і на полях поблизу Заланова, Черчого, Залип'я, Стратина, Дібринова знаходиться понад 20 ще не досліджених курганів [Махнік, Павлів, Петегирич, Принада, 2002, с.496,501].

Скарб із Руди безумовно є цінною і рідкісною пам'яткою давньої культури. Дослідження цього своєрідного ритуального комплексу дає змогу розкрити невідомі досі форми культової практики стародавнього населення Рогатинського Опілля у гальштатський час (ймовірно, племен північнотракійського походження – носіїв культури Ява-Голігради). Враховуючи особливий характер скарбу, його можна виділити в окремий вид вотивних скарбів – “скарб-жертвоприношення типу Руда”.

ЛІТЕРАТУРА

Аверинцев С.С.

1987 Грааль // МНМ. – Т.1. – С.317-318.

Балагурі Е.А.

1972 Шелестівське городище – пам'ятка населення ранньозалізної доби Закарпаття. Ужгород. – С.9-75.

Бандрівський М.

1992 Священне золотого агафірсів // Літопис Червоної Калини. – 1992. – Ч.1. – С.50-53.

Бессонова С.С.

1983 Религиозные представления скифов. – Київ: Наукова думка. – 137 с.

Бибиков С.Н.

1981 Древнейший музыкальный комплекс из костей мамонта. – Київ: Наукова думка. – 107 с.

Воропай О.

1966 Звичаї нашого народу. Етнографічний нарис. – Т.ІІ. – Мюнхен. – с.442.

Геродот

1993 Історія в дев'яти книгах. / Переклад А.О.Білецького. – Київ: Наукова думка. – с.574.

Гнатюк В.

1912 Знадоби до української демонології. – Т.ІІ. – Вип.2 // Етнографічний збірник – Т.XXXIV. – Львів.

Грейс Р.

1992 Мифы Древней Греции. – Москва: Прогресс. – 620 с.

Даниленко В.Н.

1974 Энеолит Украины. – Київ: Наукова думка. – с.175.

Дворянинов С.А.

1980 Энеолитические календари на юге Европейской части СССР // Северо-Западное Причерноморье в эпоху первобытнообщинного строя. Сборник научных трудов. – Київ: Наукова думка. – С.42-51.

Добровольський А.

1948 Бериславський скарб бронзової доби // Археологія. – Т.ІІ. – С.152-162.

Збенович В.Г.

1974 Позднетрипольские племена Северного Причерноморья. – Київ: Наукова думка. – 173 с.

Иванов В.В., Топоров В.Н.

1987 Индоевропейская мифология // МНМ. – Т.1. – С.527-533.

1988 Славянская мифология // МНМ. – Т.2. – С.450-456.

1988а. Рувит // МНМ. – Т.2. – С.389.

Ильинская В.А.

1962 Скифское навершие из окрестностей Чернигова // КСИА. – Вып.12. – Київ. – С.82-84.

История Древней Греции.

1972 (Под ред. В.И.Авдиева и др.). – Москва: Высшая школа, – 423с.

Кайндль Р.Ф.

2000 Гуцули: їх життя, звичаї та народні перекази. – Чернівці: Молодий буковинець. – 208с.

Кельтская мифология.

2002 Энциклопедия. Перевод с англ. Москва: Эксмо. – 640 с.

Лелеков Л.А.

1987 Амеша Спента // МНМ. – Т.1. – С.67.

1987а Кангха // МНМ. – Т.1. – С.619.

Махнік Я., Павлів Д., Петегирич В., Принада І.

2002 Кургани крайнього заходу Подільської височини // Записки НТШ. – Т.ССXLIV. – Праці Археологічної комісії. – Львів. – С.481-505.

Мерперт Н.Я.

- 1975 Ритуальные модели топоров из Эзеро // Памятники древнейшей истории Евразии. – Москва: Наука. – С. 163-172.

Мовша Т.Г.

- 1971 Святилище трипольской культуры // СА. – №1.

Монгайт А.Л.

- 1974 Археология Западной Европы. Бронзовый и железный века. – Москва: Наука. – 406 с.

На ріках Вавілонських.

- 1991 З найдавнішої літератури Шумеру, Вавілону, Палестини. – Київ: Дніпро. – 396 с.

Нові знахідки д. В.В. Хвойки

- 1899 // Матеріали до українсько-руської етнології. Видання етнографічної комісії. – Т.І. – Львів, – С.223.

Отроценко В.В.

- 1990 Идеологические воззрения племен эпохи бронзы на территории Украины (по материалам срубной культуры) // Обряды и верования древнего населения Украины. Сборник научных трудов. – Киев: Наукова думка. – С.5-17.

Отроценко В.В., Пустовалов С.Ж.

- 1991 Обряд моделировки лица по черепу у племен катакомбной общности // Духовная культура древних обществ на территории Украины. – Киев: Наукова думка. – С.59-84.

Очиаури Г.А., Сургуладзе И.К.

- 1987 Мифология кавказо-иберийских народов // МНМ. – Т.1. – С. 603-606.

Павлів Д.

- 1995 Про скарб стародавніх бронз із с. Руди біля Рогатина // Рогатинська земля: історія та сучасність. Львів-Рогатин. – С.68-69.

Пастернак Я.

- 1961 Археология Украины. Торонто. –789 с.

Покровская Е.Ф.

- 1962 Жертвенник раннескифского времени у с. Жаботин // КСИА. – Вып. – 12. Київ. – С.73-81.

Попович І.

- 2002 Нові джерела для вивчення передкуштановицького горизонту пам'яток ранньозалізного віку Закарпаття // МДАПВ. – Вип.8. – Львів. – С.73-91.

Потушняк Ф.М.

- 1958 Археологічні знахідки бронзового та залізного віку на Закарпатті. – Ужгород.

Раппопорт П.А.

- 1965 К вопросу о Плинеске // СА. - №4. – С.92-103.

Рубинштейн Р.И.

- 1987 Египетская мифология // МНМ. – Т.1. – С.420-427.

Рыбаков Б.А.

- 1981 Язычество древних славян. – Москва: Наука. – 606 с.

- 1987 Язычество Древней Руси. – Москва: Наука. – 782 с.

Свєшніков І.К.

- 1961 Два бронзові скарби з Станіславської області // МДАПВ. – Вип.3. – Київ. – С.52-58.

Столяр А.Д.

- 1985 Происхождение изобразительного искусства. – Москва: Искусство. – 298 с.

Томенчук Б.П.

- 1988 Охранные раскопки в Прикарпатье // АО 1986 г. – С.342-343.

Топоров В.Н.

- 1987 Брхаспати // МНМ. – Т.1. – С.187-188.

- 1987а Гора // МНМ. – Т.1. – С.311-315.

Франко І.

- 1898 Гуцульські примівки // Етнографічний збірник. – Т.5. – Львів.

Фролов Б.А.

- 1986 По следам одного числа // Сквозь века. – Москва: Знание. – С.223-238.

Фрэзер Д.

- 1985 Фольклор в Ветхом Завете. – Москва: Изд-во политической литературы. – 510 с.

Ханзадян Э.В.

- 1987 Святилища Мецамора и их роль в ритуале (конец II – начало I тыс. до н.э.) // Религиозные представления в первобытном обществе. Тезисы докладов конференции. – Москва. – С.16.

- Цбінден Г.*
1993 Мандрівка по гуцульських горах // Подорожі в українські Карпати. Збірник літературно-наукових творів. – Львів: Каменяр. – 278 с.
- Черных Е.Н.*
1976 Древняя металлообработка на Юго-Западе СССР. – Москва.
- Шарафутдінова І.М.*
1980 Орнаментовані сокиро-молотки з катакомбних поховань на Інгулі // Археологія. – № 33. – С.60-70.
- Шрамко Б.А.*
1976 Новые находки на Бельском городище и некоторые вопросы формирования семантики образов звериного стиля // Скифо-сибирский звериный стиль в искусстве народов Евразии. – Москва: Наука.
- Щепинський А.О.*
1973 Антропоморфні стели Північного Причорномор'я // Археологія. – № 9. – С.21-27.
- Яковенко Б.В.*
1966 Нове про розкопки В.В.Хвойки біля с.Пастирського // Археологія. – Т.ХХ. – С.180-184.
- Яровой Б.В.*
1987 Новые данные о культе быка у энеолитических племен Нижнего Поднестровья // Религиозные представления в первобытном обществе. Тезисы докладов конференции. – Москва. – С.171-172.
- Blajer W.*
1999 Skarby ze starszej i środkowej epoki brązu na ziemiach polskich. – Kraków. – 475 s.
2001 Skarby przedmiotów metalowych z epoki brązu i wczesnej epoki żelaza na ziemiach polskich. – Kraków. – 427 s.
- Bradley R.*
1990 The Passage of Arms. – Cambridge.
- Demetrykiewicz W.*
1898 Vorgeschichte // Die osterreichisch-ungarische Monarchie in Wort und Bild. Galizien. – Wien. – S.111-136.
- Gedl M.*
2002 Brązowe naczynie z Rudy koło Rohatyna (Ukraina zachodnia) // Rocznik Przemyski. – Т. XXXVIII. – Z.2. – Archeologia. – Przemysl. – S.23-27.
- Grant M.*
1978 Mity rzymskie. – Warszawa. – 289 s.
- Hadaczek K.*
1904 Złote skarby Michałkowskie. – Kraków. – 30 s.
- Hampel J.*
1887 Alterthümer bronzzeit in Ungarn. Atlas. Budapest. – 16 s.
- Janusz B.*
1918 Zabytki przedhistoryczne Galicyi Wschodniej. – Lwów. – 310 s.
- Kaszewski Z.*
1987 Skarb z V okresu epoki brązu w Strobiniu, gmina Konopnica, województwo Sieradzkie // Prace i materiały muzeum archeologicznego w Łodzi. – #34. – s.79-99.
- Kobal' J.*
1997 Skarby brązowe Zakarpacia (Ukraina) – problem interpretacji // Beitrage zur Deutung der bronzzeitlichen Hort-und Grabfunde in Mitteleuropa. – Kraków. – s. 109-141.
- Kostrzewski J.*
1925 Depotfunde // Reallexikon der Vorgeschichte (red. M.Ebert). – Zweiter Band. Berlin. – s. 362-386.
- Kytlicová O.*
1988 K socialni strukture kultury popelnicovych poli // PA. – R.LXXIX. – Č. 2. – S.342-390.
- Novotná M.*
1970 Die Bronzehortfunde in der Slowakei. Spätbronzezeit // Archaeologica Slovaca Fontes. – T.IX. – Bratislava. – S. 7-136, taf. I-LV.
- Przybylski W.*
1898 Dwa złote skarby w Michałkowie // Teka konserwatorska.-R.II. – Lwów. – S.1-13 (odbitka).
- Sulimirski T.*
1938 Brązowy skarb z Niedzielisk, pow. Przemysłany // Światowit. – T.XVII. – Kraków. – S. 25-282.

Szuchiewicz W.

1908 Huculszczyzna. – T.IV. – Kraków. – 367 s.

Ziemiński T.N.

1887 Sprawozdanie z wycieczki archeologicznej. Kryłos – Wiktorów – Komarów pod Haliczem – Ruda pod Rohatynem // ZWAK. – T.XI. – S. 52-57.

Żurowski K.

1949 Zabytki brązowe z młodszej epoki brązu i wczesnego okresu żelaza z dorzecza górnego Dniestru // Przegląd archeologiczny. – T.VIII. – S. 155-247.

Dmytro Pavliv

The hoard from Ruda and some aspects of cult practice during the Hallshtat period in the west of Ukraine.

The hoard of bronze objects were discovered in 1884, near Ruda (Rohatyn district, Ivano-Frankivsk region), on high hill over the valley of Hnyla Lypa River. The hoard consisted of chest-like stone construction, which contained ornamented bowl-goblet, which belongs to Shtilefrid-Hostomitse type. Seven axes-celts lay in the bowl. Their blades were turned down. The deposition of the axes reminds rays, which were directed from the center of the bowl to its walls. The bowl was filled up by ashes.

The hoard from Ruda has analogies generally in territory of Northern Carpathians. It is dated back to the period HaB³ (VIII century B.C.), and it belongs probably to Gava-Goligrady culture.

Analyses of the objects from the treasure and their deposition, archeological, ethnographical and mythological parallels show that every part of the treasure had magical sense. These parts are joined together and create expressive cult complex.

The hoard from Ruda is interpreted as votive one and is picked out as a special type of hoards – “hoard-sacrifice of Ruda type”. This hoard was buried, probably, during the rite of worshiping Thunder God. That cult was widespread among ancient Indo-European population in II-I Kyr. B.C. This cult influenced similar cults, still existed among the population of Carpathians – the Hutsuls – at the beginning of XX century.